



ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР // МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ //INTERNATIONAL RELATIONS

АБДУЛЛАЕВ НОДИР

сиёсий фанлар доктори, доцент, ТДШУ

Суриянинг сиёсий трансформацияси хусусиятлари

Аннотация. Мақолада араб давлатларидаги сиёсий трансформацияни тадқиқ этишининг назарий-методологик жиҳатлари, Яқин Шарқ мамлакатлари хавфсизлиги ва барқарорлигига таҳдидлар, сиёсий трансформация муаммоси ҳозирги замон сиёсати нуқтаи назаридан тадқиқ этилган, хусусан, Суриянинг ички ва ташқи сиёсатидаги ўзгаришлар мамлакат хавфсизлиги ва барқарорлигига нисбатан таҳдидлар нуқтаи назаридан таҳлил қилинган. Суриянинг сиёсий трансформацияси ривожланишидаги асосий тенденциялар, уни белгиловчи асосий омилларнинг шаклланиши ўрганилган. Сурия президентлари Ҳафиз Асад ва Башар Асад давридаги ташқи сиёсат қиёсий таҳлил қилиниб, сиёсий трансформация мамлакат ташқи сиёсати концепциясига муайян ўзгаришлар киритгани кўрсатилган. Сурия инқирозининг минтақада хавфсизлик ва барқарорликни, шунингдек, миллий манфаатларни таъминлашга таъсири, Яқин Шарққа “демократияни олиб кириш” жараёнида расмий Дамашқнинг сиёсати тадқиқ этилган. Сурия муаммосининг сабаблари ва келиб чиқишига имкон берган шарт-шароитлар ҳамда мамлакатда амалга оширилган ислохотларнинг мазмун-моҳияти очиқ берилган. Яқин Шарқдаги янги геосиёсий ва геостратегик омилларнинг Сурияга таъсири тизимли таҳлил қилинган. Глобализув тўғрисида Яқин Шарқ хавфсизлиги ва барқарорлигига нисбатан юзага келган таҳдидлар минтақадаги сиёсий жараёнларнинг хусусиятини белгилаб бергани, мазкур жараёнларга ташқи кучларнинг аралашуви эса Суриядаги можарони келтириб чиқаргани кўрсатилган. Сурияда барқарор ривожланиши истиқболлари, давлат хавфсизлигини таъминлашдаги муаммолар тадқиқ этилган. Давлат ички сиёсий ҳаётининг демократлашуви ҳамда либераллашуви мезонларининг устувор жиҳатлари мамлакатнинг миллий ҳамда тарихий-маданий анъаналаридан келиб чиқиб белгиланиши кераклиги кўрсатилган.

Таянч сўз ва иборалар: Сурия, ички сиёсат, сиёсий жараёнлар, демократия, Яқин Шарқ, сиёсий тизим, трансформация, ислохотлар, сиёсий маданият, сиёсий ривожланиши, либерал жамият, Сурия можароси, давлат ҳокимияти.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические аспекты изучения политической трансформации в арабском мире, угроз безопасности и стабильности на Ближнем Востоке, проблемы политической трансформации с точки зрения современной политической науки, в частности, угроз безопасности и стабильности в Сирии. Изучены основные тенденции развития политической трансформации Сирии, формирование основных определяющих ее факторов. Сравнительный анализ внешней политики президентов Сирии Хафеза Асада и Башара Асада показывает, что политическая трансформация внесла определенные изменения в концепцию внешней политики страны. Изучено влияние сирийского кризиса на безопасность и стабильность в регионе, а также национальные интересы, а также политика официального Дамаска в процессе «демократизации общества» на Ближний Восток. Раскрыты причины и условия сирийского кризиса и суть проводимых в стране реформ. Проведен системный анализ влияния новых геополитических и геостратегических факторов на Сирию на Ближнем Востоке. Угрозы безопасности и стабильности на Ближнем Востоке из-за глобализации определили характер политических процессов в регионе, а вмешательство внешних сил в эти процессы привело к конфликту в Сирии. Изучены перспективы устойчивого развития Сирии и проблемы в обеспечении национальной безопасности. Констатируется, что приоритеты критериев демократизации и либерализации внутривнутриполитической жизни должны определяться исходя из национальных и историко-культурных традиций страны.

Опорные слова и выражения: Сирия, внутренняя политика, политические процессы, демократия, Ближний Восток, политическая система, трансформация, реформы, политическая культура, политическое развитие, либеральное общество, сирийский конфликт, государственная власть.

Abstract. The article analyses the theoretical and methodological aspects of the study of political transformation in the Arab world, threats to security and stability in the Middle East, the problem of political transformation in terms of modern political science, in particular, threats to security and stability in Syria. The main trends in the development of Syria's political transformation, the formation of the main factors determining it are studied. A comparative analysis of the foreign policy of Syrian Presidents Hafez Assad and



Bashar al-Assad shows that the political transformation has made certain changes in the concept of the country's foreign policy. The impact of the Syrian crisis on security and stability in the region, as well as national interests, and the policy of official Damascus in the process of "bringing democracy" to the Middle East have been studied. The causes and conditions of the Syrian crisis and the essence of the reforms carried out in the country have been revealed. The impact of new geopolitical and geostrategic factors on Syria in the Middle East has been systematically analyzed. Threats to security and stability in the Middle East due to globalization have determined the nature of political processes in the region, and the interference of external forces in these processes has led to the conflict in Syria. Prospects for sustainable development in Syria and problems in ensuring national security have been studied. It is stated that the priorities of the criteria for democratization and liberalization of domestic political life should be determined on the basis of national and historical and cultural traditions of the country.

Keywords and expressions: Syria, domestic politics, political processes, democratization, Middle East, political system, transformation, reforms, political culture, political development, liberal society, Syrian conflict, state power.

Дунёда юз бераётган ҳарбий-сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар турли давлатларда кечаётган сиёсий жараёнларга таъсир кўрсатиб, уларнинг жиддий трансформацияга учрашига олиб келмоқда. Бундай шароитда халқаро муносабатлар тизими ҳам ўзгариб бораётгани давлатлараро алоқаларни мамлакат хавфсизлиги ва барқарорлигини таъминлаш нуқтаи назаридан ташкил этишнинг аҳамиятини оширмоқда. Суриядаги можаро Яқин Шарқдаги глобал трансформациянинг таркибий қисми сифатида намоён бўлиб, хавфли тенденцияларни келтириб чиқармоқда. Бу каби мураккаб ва таҳдидли жараёнлар таъсирида шарқшунос-сиёсатшунос олимлар араб давлатларидаги сиёсий ўзгаришларни улардаги жамиятларга хос хусусиятларни инобатга олган ҳолда чуқур ва кенг миқёсда тадқиқ этишга алоҳида аҳамият бермоқда.

Ривожланган хорижий мамлакатларнинг қатор етакчи илмий тадқиқот муассасаларида араб давлатларидаги сиёсий жараёнларни, жумладан, уларнинг сабаблари ва содир этилишига имкон яратган омилларни, хавфсизликни таъминлашга тўсқинлик қилаётган муаммоларни комплекс ўрганиш борасида кўплаб тадқиқотлар амалга оширилмоқда. Уларнинг объекти сифатида араб давлатларидаги сиёсий трансформация жараёнлари, диний, этноконфессионал зиддиятлар, экстремизм ва терроризмнинг кучайиши муаммолари чуқур ўрганилмоқда. Бунда Сурия ички ва ташқи сиёсатидаги ўзгаришларнинг мамлакат ривожланишига таъсири, ислоҳотлар самарадорлиги ва хавфсизлигини таъминлаш механизмларини илмий муаммо сифатида тадқиқ этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда¹.

Суриянинг сиёсий трансформациясига доир тадқиқотларда ушбу мамлакат тараққиёт парадигмасини белгилашда муҳим ўрин тутувчи миллатлараро ва конфессиялараро бағрикенгликни таъминлаш стратегияси; давлат бошқарувиغا Ғарб либерализмига хос мулккий индивидуализм тамойили кириб келиши мамлакатда сиёсий беқарорлик ва марказий бошқарув тизимининг заифлашуви омили эканлиги; умумараб муносабатларидаги янги тенденциялар, араб-Исроил можароси Яқин Шарқ давлатларига ички ва ташқи таҳдидларни яратаётгани; араб давлатларидаги сиёсий трансформация Сурияни суннийлар, шиалар, алавийлар, курдлар, шунингдек, Эрон, Исроил, Туркия, АҚШ, Россиянинг ҳарбий-сиёсий манфаатлари тўқнашуви ва геосиёсий рақобат майдонига айланиб қолаётгани очиб берилади².

Экспертлар нуқтаи назарича, араб давлатларида юзаки тарзда ўтказилган ислоҳотлар асосида амалга оширилган сиёсий ўзгаришлар давлат бошқарув тизимининг туб моҳиятига таъсир этмаган бўлса-да, фуқаролик жамиятини ривожлантиришга хизмат қилувчи бир қатор янги тенденцияларни келтириб чиқарган. Сурия раҳбарияти, бир

¹Казанин В.М. Сирийский конфликт: оценки китайских специалистов. – М.: Институт Ближнего Востока, 2017. – 276 с.

²Харламов А.А. "Арабская весна" в Египте, Ливии, Сирии и ее последствия для глобальной и региональной безопасности: Дис. ...канд. полит. наук. – Нижний Новгород, 2016. -186 с.



томондан, сиёсий плюрализмни таъминлаб, бунинг учун кенг имкониятлар очиб бергани ҳолда, бошқа томондан, норматив ҳужжатлар ва маъмурий-ҳуқуқий воситалардан сиёсий партиялар, оммавий ахборот воситалари, фуқаролик жамияти институтлари эркинлигини чекловчи шарт-шароитларни яратишда фойдаланган¹.

Ташқи кучларнинг араб давлатларига Ғарб моделидаги демократияни олиб киришни кўзда тутувчи “Катта Яқин Шарқ” дастурини амалга ошира бошлагани минтақа давлатларидаги хавфсизлик ва барқарорликни издан чиқариб, умумий вазиятга жиддий таъсир қилган. Сурия аҳолиси ҳукуматнинг сиёсий йўли ва қарор топган ижтимоий-иқтисодий вазиятдан қониқмаётгани, аммо амалдаги воқелик сиёсий тузумни ўзгартиришга баҳона бўлган. Давлат ва жамият муносабатларида ислом дини катта ўрин тутиши сабабли, ички сиёсий ўзгаришлар оқибатида радикал диний-экстремистик гуруҳлар кенг миқёсда намоён бўлган. Шу боис араб мамлакатларидаги сиёсий жараёнлар фақат ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитлар негизида шаклланмай, балки ташқаридан бошқарилгани таъкидланиб, мамлакатдаги тизимли зиддиятлар ҳар доим ҳам инқилобга сабаб бўлмайди, Суриядаги сиёсий ислохотлар маҳаллий элиталарни ўзгартирмади, бироқ ушбу давлатни жаҳоннинг “қайноқ нуқталар”идан бирига айлантирди деган хулоса қилинади.

Шулардан келиб чиқиб, араб сиёсий таҳлилчилари Яқин Шарқдаги ҳарбий-сиёсий агрессия, терроризм, экстремизм экспансияси каби перманент таҳдидлар юзага келган вазиятда хавф-хатарни бартараф этадиган, превентив чоралар кўрадиган хавфсизлик тизимига таяниш, кучлар мувозанатига асосланган миллий хавфсизлик, ички ва ташқи сиёсат ҳамда ҳарбий стратегияни таъминловчи тизим яратиш зарур деб таъкидламоқда².

Суриядаги сиёсий тузумни зўрлик билан ўзгартиришга йўл кўйилмагани, давлатчилик хорижий ҳамкорлар кўмагида сақлаб қолингани, можаро ҳарбий босқичдан сиёсий босқичга ўтгани, уни дипломатик воситалар билан ҳал қилиш учун шароит яратилгани Яқин Шарқ ва, айниқса, Сурия учун геосиёсий жиҳатдан муҳим натижа бўлган. Бироқ минтақада янги геосиёсий вазият юзага келгани Яқин Шарқ муаммосини ҳал қилишда ҳарбий омилнинг ролини янада кучайтирди. Шу билан бирга, Сурия миллий иқтисодиётини инқироздан чиқариш учун халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, сиёсий ислохотларни босқичма-босқич давом эттириш ишларида ҳарбийлар етакчилик қилмоқда.

Шулардан келиб чиқиб, президент Б.Асад Суриянинг мустақиллиги ва суверенитетини таъминлаб берувчи кучли хавфсизлик тизимини яратиш, мамлакатнинг муҳофаза салоҳиятини кучайтириш билан бирга, вужудга келган имкониятдан керакли пайтда фойдаланиб қолиш учун қуролли кучларнинг қудратини ошириб бориш ҳамда минтақада кучлар мувозанатига доимий равишда эътибор қаратиш зарур, деб таъкидлаш мумкин. Бундай шароитда Сурия дипломатияси Яқин Шарқда хавфсизлик тизимини яратишда миллий, минтақавий манфаатларни, араб давлатлари ўртасидаги ва халқаро миқёсдаги манфаатларни ҳисобга олиши, ҳукумат ички сиёсий ислохотларни амалга ошириши учун минтақавий ташқи сиёсатининг аввалги устувор йўналишларини қайта кўриб чиқиши керак бўлмоқда.

Суриянинг институционал ва ижтимоий-маданий ривожланиш омиллари тузумнинг сиёсий трансформациясига таъсир этиши натижасида унинг ички ва ташқи сиёсатидаги ўзгаришларни, араб дунёси сиёсий трансформациясини ўрганишнинг долзарблиги ортиб бормоқда. Бунда Яқин Шарқнинг сиёсий трансформациясида муҳим роль ўйнаётган ҳозирги жараёнларни минтақадаги сиёсий кучларнинг бугунги мувозанати натижасида

¹Казанин В.М. Сирийский конфликт: оценки китайских специалистов. – М.: Институт Ближнего Востока, 2017. – 276 с.

²Шахир ал-Ғиялийн, Дина Шуқайр. Араб давлатларидаги демократик транзит тўсиғи // “Сиёсий ва юридик тадқиқотлар истиқболлари” журнали. Араб тилида: Муъаййикат ат-таҳаввул ад-димукротий фий ад-дувал ал-арабийя // Мажалла Аафақ лилабҳас ас-сиясийя ва ас-сақафийя ва ал-қанунийя, ал-жилд 3, адад 5, аъам 2020. – С. 396-417. *شاهر الغياليين، دينا شقير. معوقات التحول الديمقراطي في الدول العربية // مجلة آفاق للأبحاث السياسية والقانونية، عجباق، 2020. – С. 396-417.* <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/163044>



юзага келган тарихий ҳодисалар, ушбу ҳудуддаги асосий ижтимоий гуруҳлар ҳамда рақобатчи иқтисодий субъектлар, диний ва мафқуравий оқимлар таъсирида комплекс ўрганилмоқда. Араб давлатларидаги сиёсий трансформация жараёнлари “араб баҳори” воқеалари билан боғлиқ бўлибгина қолмай, ўз даврий кетма-кетлигига ҳам эга. Араб мамлакатларида сиёсий тузумларнинг ўзгариши эса мазкур воқеа-ҳодисаларнинг охириги босқичи бўлди. Шу боис араб давлатларининг сиёсий трансформациясини авторитар бошқарувдан демократия, фуқаролик жамияти, плюрализмга ўтиш йўли сифатида белгилаш мумкин.

Экспертларнинг нуктаи назарича, Сурияда диний муносабатлар ва улардан келиб чиқадиган сиёсий вазият расмий Дамашқ ташқи сиёсатининг шаклланишига катта таъсир этган¹. Сурияда кадрларга доир қарорларни қабул қилиш жараёни конфессионал жиҳатларга ҳам эга, асосий лавозимларга аҳолининг озчилигини ташкил этувчи алавийлар вакиллари тайинлаш амалиёти қарор топган ва бу президентнинг мавқеини мустаҳкамлашга қаратилган чора деб ҳисобланади.

Суриядаги воқеалар Яқин Шарқдаги глобал трансформациянинг таркибий қисми сифатида баҳоланиб, улар давлатнинг барқарорлигига таҳдид солувчи хавфли тенденцияларни келтириб чиқаргани таъкидланади. Суриянинг Исроил ва Туркия каби чегарадош давлатлар билан ўзаро муаммолари бунинг далили сифатида келтирилади. Суриядаги сиёсий можаро Дамашқнинг этник курдларга муносабатига таъсир қилиб, курдлар ўз давлатини тузиши учун қулай шароит яратган.

Суриянинг йиллар давомида қарор топган сиёсий анъаналари мавжуд бўлиб, қарор қабул қилиш борасида ҳокимиятни ўз қўлида тўлиқ мужассамлаштирган давлат раҳбарининг шахси алоҳида аҳамиятга эга. Ташқи сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширишда араб дунёсига хос сиёсий маданият хусусиятлари инobatга олинади. Зеро, Сурияда ички беқарорлик ҳукм сураётган, ташқи босим кучайиб бораётган ҳозирги шароитда миллат етакчисининг киёфаси тобора салмоқли, жипслаштирувчи аҳамиятга эга.

Айни пайтда Суриядаги сиёсий ўзгаришлар шароитида расмий Дамашқ ташқи сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш ўта мураккаб ва зиддиятли тарзда кечмоқда. Мамлакат катта геосиёсий, ҳарбий, иқтисодий салоҳиятга эгалиги унинг халқаро муносабатлар объекти ва субъекти сифатидаги ролини белгилаб бермоқда. Ҳозирда Саудия давлат ўз суверенитетини мустаҳкамлаш учун изчил сиёсат олиб бораётгани, булар Суриянинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий тизимларни мустақил ривожлантиришга, маданий ўзига хослигини сақлаб қолиш ва ўз тақдирини мустақил белгилаш ҳуқуқини рўёбга чиқаришга, миллий манфаатларини амалга ошириш йўлида фаол ташқи сиёсат олиб боришга интилишида намоён бўлмоқда. Бунда Сурия ҳарбийлари ташқи сиёсатнинг асосий йўналишларини ишлаб чиқишда муҳим ўринга эга.

Ҳокимият транзити натижасида Б.Асаднинг президентлик лавозимига келиши Сурия ички ва ташқи сиёсатидаги янги босқич сифатида баҳоланади. Ушбу мулоҳазани тасдиғи сифатида Б.Асад давлат бошқарувига ёш янги кадрларни (технократлар) жалб қилгани, мамлакат ички ва ташқи сиёсатининг асосий параметрларига ўзгартишлар киритгани кўрсатилади. Ички сиёсат нуктаи назаридан қараганда, Суриянинг Яқин Шарққа доир сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш механизми миллий манфаатларни ҳимоя қилиш, мамлакат тараққиёти ва хавфсизлигини таъминлаш учун қулай шароит яратиш зарурати билан боғлиқ бўлиб қолмоқда².

¹Мажид Аз-Замилий. “Араб баҳори” инкилоблари: сабаб ва натижалар // Маданий мулоқот. – Миср. Араб тилида: Савраат ар-рабиъ ал-арабий: ал-асбаб ва ан-натаиъ // Ал-Хивар ал-мутамаддун, Миср, сана 27.05.2013. **27.05.2013** <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=361363> **маجد الزاملي. ثورات الربيع العربي: الاسباب والنتائج // الحوار المتمدن، مصر، عام،**

²Аҳмад Худур. Сурияда 2011 йилда бошланган урушнинг келиб чиқиши сабаблари // “Катихун” тадқиқотлар маркази веб-сайти. – Ливан. Араб тилида: Ҳазихи асбаб қиям ал-ҳарб ал-мудаммира фий Сурия аъам 2011 // Марказ дирасаат “Катихун”, 16.10.2017



Башшар Асад ҳокимият тепасига келганидан сўнг асосий эътиборини иқтисодий ислохотларни амалга ошириш, коррупцияга қарши кураш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш каби муҳим масалаларга қаратди. Сурияда демократик ислохотлар тўлиқ амалга ошмай қолишига ташқи сиёсатдаги жиддий муаммоларни ҳал қилиш зарурати ҳамда “эски гвардия” билан муроса қилишга тўғри келгани эмас, балки давлат аппаратида коррупция кучайгани, мамлакатни янги иқтисодий ривожланиш моделига ўтказиш борасидаги уринишлар муваффақиятсизликка учраб, ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг амалга оширилишига тўсқинлик қилгани сабаб бўлди. Сурияда диний-экстремистик гуруҳлар фаолияти тобора кучайиб бораётгани жиддий сиёсий қийинчиликларни келтириб чиқарди. Бундай шароитда иқтисодиётни янгилашга эътибор қаратилиб, мамлакатни сиёсий трансформация қилишга шароит яратилди. Хусусан, Б.Асад ёш мутахассисларга таянган ҳолда сиёсий ислохотлар ўтказиши натижасида Суриянинг ички ва ташқи сиёсатида либераллашув, фуқаролик жамиятини яратиш элементлари кузатилди. Сурия президенти модернизация тарафдори бўлса-да, бироқ йиллар давомида мустақамланган давлат тузумини сақлаб қолган ҳолда жамиятни ҳозирги ташқи таҳдидларга мослаштиришга ҳаракат қилди.

Сурия ташқи сиёсатининг стратегияси мамлакатнинг барқарорлиги ва хавфсизлигини таъминлашга қаратилди. Ушбу мақсадларни амалга ошириш учун Сурия минтақа давлатлари, шу жумладан, Исроил билан ўзаро манфаатли алоқалар ўрнатишга интилди. Бироқ расмий Дамашқ Вашингтон маъмурияти билан амалий мулоқот ўрната олмагани, Яқин Шарқдаги геосиёсий ва геостратегик вазият ўзгариши натижасида Сурия раҳбарияти минтақадаги ҳарбий-сиёсий вазиятга реал баҳо берган ҳолда асосий эътиборини Россия ва Хитой билан муносабатларни ривожлантиришга қаратди.

Суриянинг мамлакатдаги сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва диний шарт-шароитларни инобатга олмаган ҳолда сиёсий ва иқтисодий ислохотларни амалга оширгани қатор хавфли тенденцияларни келтириб чиқарди. Давлат ташқи сиёсий курсини амалга оширишда муайян механизм мавжуд бўлиб, Дамашқ миллий манфаатларни таъминлаш йўлида ҳар қандай ташқи омилга нисбатан ўз сиёсатини исталган пайтда ўзгартириши ва ички муаммоларни ҳал этишга йўналтириши мумкин.

Сурия муаммоси натижасида юзага келган ҳарбий-сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва диний жараёнлар динамикаси сақланиб қолаётган бир пайтда президент Башшар Асад давлат манфаатларига, хусусан, ички сиёсий вазиятга таҳдид солувчи турли ташқи омилларни эҳтиёткорлик билан четлаб ўтиш тактикасини қўллади. Бундай шароитда Сурия раҳбариятининг ташқи сиёсий стратегиясида минтақавий жараёнларга устунлик берилиши асослидир.

Шу нуқтаи назардан қараганда, Яқин Шарқ муаммоси, Ироқ ва Ливан атрофидаги воқеалар ривожини Сурия миллий манфаатларига жиддий таҳдид солаётган бир вақтда расмий Дамашқ мамлакат атрофида хавфсиз ва барқарор муҳит яратиш мақсадида ушбу йўналишларни ўз ташқи сиёсий фаоллиги диққат-марказида ушлаб келди. Хусусан, Дамашқ маъмурияти мамлакатдаги ички сиёсий беқарорликдан хавфсираган ҳолда қўшни давлатларга нисбатан ўзининг ҳарбий-сиёсий имкониятлари доирасидаги чора-тадбирларни амалга оширишдан чекланди¹. Зеро, Сурия раҳбарияти ташқи ҳарбий-сиёсий воқелик мамлакатнинг миллий манфаатларига салбий таъсир кўрсатишининг олдини олиш учун юзага келиши мумкин бўлган минтақавий можарога ҳеч бир кўринишда қўшилмасликка муттасил равишда ҳаракат қилмоқда. Жумладан, Сурия халқаро ҳамжамият билан муносабатларини кескинлаштирмаслик мақсадида Ливандан ўз қўшинларини олиб чиқиб кетгани, Исроилнинг Сурия ҳудудидаги объектларга қарши авиаҳужумларига, АҚШ ва Туркиянинг ушбу ҳудуддаги ҳарбий ҳаракатларига қарши жиддий муносабат билдирмаётгани ҳам буни тасдиқлайди.

Сурия муаммоси “араб баҳори” деб номланган воқеалар асносида таҳлил қилинар экан, Башшар Асаднинг мамлакатдаги фавқулодда ҳолатни бекор қилиши, Сурияда янги

¹Щегловин Ю.Б. Размышления о сирийском конфликте. – М.: Институт Ближнего Востока, 2018. – 118 с.



конституция юзасидан умумхалқ референдуми ўтказилиши, “Баас” партиясининг мамлакатдаги етакчилик роли бекор қилиниши, президентлик муддатига ҳамда сайлаш ва сайланиш ҳуқуқларига ўзгартишлар киритилиши каби чора-тадбирлар вазиятнинг барқарорлашувиغا хизмат қилмади, деб қайд этиш мумкин.

Суриядаги демократик ислохотлар 2000 йилда Башшар Асад ҳокимият тепасига келиши билан бошланган. Ўшандан буён Сурия раҳбарияти жамиятдаги қатор долзарб муаммоларни ҳал қилиш чораларини кўрди. Булар, биринчи навбатда, сиёсий ва иқтисодий ҳаётни демократлаштиришга қаратилган чоралар эди. Башшар Асаднинг жамиятни либераллаштиришга қаратилган сиёсати натижасида мамлакатда миллий мулоқот форумлари шаклланди. Ислохотлар изчил бўлмагани, амалга оширилган ўзгаришлар Суриядаги ички сиёсий вазиятни барқарорлаштиришга хизмат қилмагани боис давлат раҳбари бошлаган баъзи ташаббусларнинг амалга оширилиш имкониятлари мавжуд шарт-шароитлар нуктаи назаридан қайта кўриб чиқилди. Сурияда демократик ислохотлар тўлиқ амалга ошмай қолиши Ҳафиз Асад даврида шаклланган “эски гвардия”нинг сиёсий ўзгаришларга салбий муносабати ҳамда Дамашқ ташқи сиёсатдаги муаммолар билан ҳам боғлиқ эди. Зеро, президент раҳбарлигида амалга оширилган сиёсий-иқтисодий ислохотлар муҳолифатнинг деярли барча асосий талабларига жавоб берарди.

Шу боис Сурия инқирози ривожланишида қатор тенденциялар мавжуд деб қайд этилади: биринчидан, Башр Асад инқироз бошида муҳолифат ва Ғарб давлатлари талаб қилган сиёсий ислохотларни қисқа вақт ичида ўтказишга интилгани; иккинчидан, Сурияда ҳукуматга қарши қуролли гуруҳлар фаоллашиб, аҳолининг кўпчилигида президентни қўллаб-қувватлаш кайфияти кучайгани; учинчидан, Сурия инқирозига ташқи кучлар аралашуви ҳамда можаронинг минтақа ва ҳатто жаҳон миқёсига кенгайиб кетиши. Сурия инқирози араб жамиятларидаги сиёсий тенденциялар ўзанида таҳлил қилинса, халқ норозилиги ижтимоий-сиёсий инқирозни бошидан кечирган бошқа араб мамлакатларидагига ўхшаш сабабларга кўра келиб чиққани, бироқ Миср ва Тунис воқеаларидан ривожланиш йўналиши ва омиллари билан фарқ қилиши намоён бўлади¹.

Ҳозирда Яқин Шарқдаги можаролар тобора гибрид шаклда кечаётгани кузатилмоқда. Сурияда диний фон юқори бўлмаган мусулмон давлатларида сиёсий ҳокимиятни ўзгартиришнинг янги технологияларини синовдан ўтказишга уриниб кўрилди. Шу боис ташқи таҳдидлар Суриядаги вазиятни беқарорлаштирувчи асосий омил деб баҳоланади, чунки президентлик сайловлари мамлакат аҳолисининг катта қисми Башшар Асадни ва унинг сиёсатини қўллаб-қувватлашини кўрсатди. Ташқи бузғунчи кучлар Суриядаги қонуний ҳокимиятни ағдаришга уринаётган бир шароитда президент Башшар Асад ислохотлар ўтказиш, халқаро ҳамкорликни кенгайтириш орқали мамлакатда тинчлик ва барқарорлик ўрнатишга интилмоқда. Ҳозирги шароит Суриядаги ва умуман минтақадаги воқеа-ҳодисалар ахборот-коммуникация майдонини доимий кузатиб борадиган ҳамда давлатнинг ички ва ташқи сиёсатига таъсир қилиши мумкин бўлган салбий тенденцияларни олдиндан аниқлаб, бартараф этиб борадиган тегишли тузилмалар ташкил қилиш ва миллий хавфсизлик стратегияси ишлаб чиқишни тақозо этмоқда².

Президент Башшар Асад 2000-йиллар бошида Ғарб давлатлари, биринчи навбатда, АҚШ билан хавфсизлик соҳасида яқин ҳамкорлик ўрнатиш орқали Яқин Шарқда Суриянинг манфаатлари инобатга олинишига эришилади, деган хулосада эди. Расмий Дамашқнинг ўз ташқи сиёсатини бундай мулоҳазадан келиб чиқиб ўзгартиришига кўп жиҳатдан Миср президенти Ҳусний Муборак Сурия президенти Башшар Асад билан ўтказган мулоқотлари сабаб бўлганди. Сурия раҳбарияти АҚШ билан хавфсизлик соҳасида жиддий ҳамкорлик қилишга ва ташқи сиёсатига тузатишлар киритишга тайёрлигини турли воситалар орқали намоёйиш қилди.

¹Трансформация в арабском мире и интересы России. Аналитический доклад / В.В.Наумкин, А.Г.Аксенюк, И.Д.Звягельская, В.А.Кузнецов. – М.: Международный дискуссионный клуб «Валдай», 2012. – 92 с.

²Казанин В.М. Сирийский конфликт: оценки китайских специалистов. – М.: Институт Ближнего Востока, 2017. – 276 с.



Суриядаги сиёсий элита узоқ йиллар давомида армия ва махсус хизмат вакилларидан шаклланган бўлиб, улар тузумнинг таянчини ташкил этади. Сурия ҳукуматининг барқарорлигини таъминлашда қуролли кучлар ва хавфсизлик хизмати асосий ўрин тутди. Башшар Асаднинг қуролли кучлар таркибидаги ислохотлари ҳукмрон элитанинг барқарорлигига хизмат қиладиган тизимни яратиш, конфессионал мувозанатни таъминлашга қаратилган бўлса-да, асосий ҳарбий лавозимларда алавийлар устунлик қилишда давом этди. Президент Сурияда террорчилик ташкилотлари йўқ қилинганидан кейин ҳам уларнинг қайта тикланиши хавфи сақланиб қолишини инобатга олиб, муҳолифатнинг мамлакатдаги барча махсус хизматларни тарқатиб юбориш ҳақидаги талабини рад этди. Башшар Асад буни махсус хизматларни тарқатиб юбориш мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсатида туб ўзгаришларни амалга ошириш жараёнини секинлаштириб қўйиши билан изохлади. Бундай шароитда Сурия раҳбарияти мамлакатда кучли армия бўлмаса, суверенитетни тўлиқ тиклаш, сиёсий ислохотлар ўтказиш учун қулай муҳит яратиш қийин бўлишини тушунган ҳолда қуролли кучларни ислоҳ қилишга ҳаракат қилмоқда¹.

Суриядаги можаро мамлакат аҳолиси, инфратузилмаси ва иқтисодиёти учун зарур малакали меҳнат ресурсларининг йўқотилиши, иқтисоднинг ва давлат хизматларининг издан чиқиши, миллий валютанинг қадрсизланиши каби ҳалокатли оқибатларга олиб келди. Президент Башшар Асаднинг мамлакатни тиклаш борасидаги саъй-ҳаракатлари эски ва янги элиталарнинг ҳукуматга садоқатини рағбатлантириш ҳамда Россия, Хитой ва Эрон каби халқаро ҳамкорларига Суриянинг табиий бойликларидан фойдаланиши учун рухсат бериб, сарф-харажатларини қоплашга қаратилган. Сурия президенти Башшар Асаднинг нуқтаи назарича, демократик ислохотлар ташқаридан олиб кирилиши эмас, балки араб жамиятлари эволюцион ривожланишининг натижаси бўлиши керак. Уруш ҳолати ва сиёсий муаммолар мавжуд бўлган жамиятда демократияни ривожлантириб бўлмайди. Демократик ислохотлар жамиятда пастдан тепага чиқиши, босқичма-босқич амалга оширилиши ва бунинг учун аввало халқ уни қабул қилишга тайёр бўлиши керак.

Юқорида баён этилганлардан келиб чиқиб, қуйидагиларни зикр этиш мумкин:

Суриядаги воқеалар Яқин Шарқдаги глобал ўзгаришларнинг таркибий қисми бўлмоқда. Ғарб давлатлари модели бўйича сиёсий ва иқтисодий ислохотларни амалга ошириш талаблари барқарор ривожланиш йўлидаги Сурия жамиятида жиддий ўзгаришларга олиб келди. Сурия ички ва ташқи сиёсатида амалга оширилаётган чоратadbирлар расмий Дамашқ мавжуд воқеликка жавоб берувчи сиёсий конъюнктура асосида ҳаракат қилишга мойиллигини кўрсатди. Сурия раҳбарияти ташқи сиёсий курсининг устувор йўналишларини ишлаб чиқишда ички сиёсий концепцияда белгиланган давлат хавфсизлиги ва барқарорлиги ҳамда Сурия жамиятини либераллаштириш ва ислохотларнинг муваффақиятли кечишини таъминлаш каби асосий параметрларни амалга оширишда қатъиятсизлик қилган. Сурия сиёсий элитаси ҳозирги таҳдидларга муносиб ва самарали чора кўра олмаяпти. Бундай шароитда ҳарбийлар Сурия давлати барқарорлигининг таянчига айланиб, ички ва ташқи сиёсий қарорларни қабул қилишда ҳал этувчи субъект мақомни олди.

Жамиятни демократлаштириш масаласи 2000-йиллардан буён Сурия ички ва ташқи сиёсатининг муҳим элементларидан бири бўлди. Сурияда сиёсий ислохотлар тайёргарликсиз, шошилинч равишда амалга оширилиши қутилмаган оқибатларга олиб келди, шу билан бирга, барча жамиятларга бир хилда мос келадиган демократия модели мавжуд эмаслигини кўрсатди. Сурияда сиёсий ўзгаришлар изчиллашган бир шароитда мамлакатда ижтимоий ва иқтисодий соҳалардаги масалаларнинг ҳал этилиши иккинчи даражада қолиб кетгани сабабли мазкур йўналишдаги вазият мураккаблашди. Сиёсий эркинликлар ортиб борганига қарамай,

¹Щегловин Ю.Б. Размышления о сирийском конфликте. – М.: Институт Ближнего Востока, 2018. – 218 с.



аҳолининг турмуш даражаси пасайгани Сурия жамиятида ижтимоий тангликни келтириб чиқарди.

Сурия Б.Асад президентлиги даврида жамиятни демократлаштириш, иқтисодий ўсиш ва барқарорликни таъминлаш йўлида муайян ютуқларга эришди. Аммо 2008 йилдаги халқаро молиявий инқироз Сурия аҳолисининг иқтисодий ҳолатига сезиларли таъсир қилди. Мамлакатдаги мураккаб иқтисодий вазиятдан радикал гуруҳлар ўз ғояларини илгари суришда фойдаланди. Бундай шароитда Сурия раҳбарияти халқнинг билим даражасини ошириш мамлакатда турли радикал ғояларнинг тарқалишига тўсқинлик қилади, деган мулоҳазадан келиб чиқиб, мамлакатда таълим тизимини ислоҳ қилиш йўлида фаол саъй-ҳаракатлар қилди.

Сурия ички ва ташқи сиёсатида ўзгаришларни амалга оширишда, биринчи навбатда, миллий манфаатларини таъминлаш принциpidан келиб чиқади. Шу билан бирга, ушбу манфаатлар минтақавий ва халқаро миқёсда эътироф этилишига алоҳида эътибор беради. Бунда минтақадаги, биринчи навбатда, араб давлатлари билан дўстона ва шерикчилик алоқалари ўрнатилиши устувор йўналиш ҳисобланишидан келиб чиқиб, Сурия тажрибаси ҳар бир давлат ўзи жойлашган геосиёсий маконда қулай муҳит ва шарт-шароит ярата олиши ушбу мамлакат ички ва ташқи сиёсий концепциясини керакли ўзанда амалга оширишнинг асосий талабларидан бири эканлигини кўрсатмоқда.